

DET UMULIGE ER MULIG

URD VINDENES OG HANS-OLAV ENGER

SAMMENDRAG

Artikkelen tar for seg spørsmålet om defektivitet i grammatiske mønstre er en absolutt egenskap i seg sjøl. Nærmere bestemt undersøker vi adjektiver som angivelig mangler nøytrumsform og adjektiver som angivelig er begrensa til predikativ eller attributiv posisjon. Ved hjelp av data fra Leksikografisk bokmålskorpus argumenterer vi for at det er mer fornuftig å forklare slike defekte mønstre som konvensjonelt *uvanlige* snarere enn grammatisk *umulige*.

[1] INTRODUKSJON

I grammatikken er det vanlig å skille mellom mønstre som er *uvanlige*, og mønstre som rett og slett er *umulige*. Adjektivet i ytringa *Ruth er en glad jubilant* er absolutt mulig å bruke, men for mange vil det virke umulig i en setning som *Et glad bursdagsbarn. Et lilla bursdagsbarn*, derimot, vil bare regnes som *uvanlig*. Noen lingvister vil si at nøytrumsforma mangler i bøyingsparadigmet til *glad*, og at defektivitet er en absolutt egenskap. I denne artikkelen vil vi drøfte om det faktisk er slik, eller om det i praksis heller dreier seg om gradualitet. For å belyse spørsmålet vil vi se på forekomsten og frekvensen av morfologiske og syntaktiske mønstre for adjektiver i faktisk bruk. Når vi velger å konsentrere oss om adjektivene, er det delvis fordi de spiller en viktig rolle i Ruth Fjelds vitenskapelige produksjon (se f.eks. Fjeld 1995, 1998, 2001, 2005), delvis fordi de faktisk byr på mange gode illustrasjoner på problemet.

Artikkelen har to hoveddeler. Den første delen er en teoretisk bakgrunn der vi stiller et spørsmål. Vi vil kontrastere to perspektiver som vi slagordspreget kan kalle «mulig mot umulig» og «vanlig mot uvanlig».

Så går vi over til en mer empirisk del, der vi prøver å se nærmere på hva vi kan finne ut om spørsmålet ved hjelp av korpus, særlig Leksikografisk bokmålskorpus (Knudsen & Fjeld 2013).

[2] TEORETISK BAKGRUNN

[2.1] *Generelt*

A priori virker det rimelig å skille mellom det som er mulig, men tilfeldigvis ikke

forekommer i praksis, og det som prinsipielt – av en eller annen grunn – ikke er mulig. Dette har vært vanlig i både strukturalistisk og generativ tenking, og det er gjenspeilt i ulike. For eksempel sier Enger & Kristoffersen (2000: 118) som følger:

Syntaks er ikke begrenset til studiet av eksisterende setninger i norsk. Syntaksen handler like mye om å finne ut hva som er mulige setninger i norsk. Setningen *Tore André Flo lagde et vakkert mål i fotball-VM i Frankrike* har nok vært ytret mange ganger; setningen *Min avdøde grandtante Hildur lagde et vakkert mål i fotball-VM i Frankrike* har sannsynligvis aldri vært ytret (før nå). I en viss forstand er altså den førstnevnte setningen eksisterende, den andre ikke, men syntaktikere flest vil si at det ikke er så interessant; det interessante er at begge setningene er mulige [...] På samme vis vil de fleste morfologer mene at vi ikke bør innskrenke oss til å se på skillet mellom eksisterende og ikke-eksisterende ord. Vi må også studere skillet mellom mulige og umulige ord.

Å betone skillet mulig – umulig framfor for eksempel skillet vanlig – uvanlig, det gir god mening både innafor et strukturalistisk og et generativt perspektiv. Og som sagt, det er langt fra urimelig å tenke på denne måten.

Samtidig kan motsetningsparet «mulig versus umulig» nyanseres videre i flere ulike retninger. I en del generativ lingvistikk har en skilt mellom grammatikalitet og akseptabilitet. Det u/grammatiske er da det som den formelle grammatikken genererer, eventuelt ikke genererer, og det skillet er skarpt og et enten/eller. Informanter kan vurdere akseptabilitet, og de har graderbare intuisjoner. Denne tenkemåten har det vært uttrykt en del skepsis til i seinere år (f.eks. Dąbrowska 2012, Sampson 2017). En kan også lure på om grammatikalitet kan løsrives fullstendig fra akseptabilitet, men slike spørsmål vil fort føre til en svært omfattende diskusjon. Vi har et litt annet utgangspunkt, idet vi snarere ønsker å betone konvensjonalitet og bruk.¹

Om en framfor å betone språkets kreative aspekter, slik generativ grammatikk har tendert mot, velger å betone språkbruk og språkets konvensjonalitet, som en del kognitive lingvister har betont, så vil 'vanlig' eller 'konvensjonell' rykke oppover på prioriteringslista. Bruksbaserte teorier vil gjerne betone konvensjonalitet, blant annet for å få fram den sosiale dimensjonen ved språkssystemet (her er det ei likhet med europeisk strukturalisme) og for å få fram at bruken former systemet.

Konvensjonalitet er graduel. Å trekke inn konvensjonalitet og bruk betyr

[1] Takk til fagfellene for grundige og nyttige kommentarer, både her og mange andre steder.

ikke at alt er mulig, snarere at det er grader av u/mulighet. Grammatiske vurderinger framstår etter dette synet snarere som graduelle og probabilistiske.

Svanlund (2004: 134) setter ord på dette synet når han hevder at «ordens egenskaper i hög grad är ... probabilistiska snarare än absoluta och detta gäller även grammatiska egenskaper».

[2.2] Skandinavisk adjektivmorfologi

Innafor bøyingsmorfologien er det vanlig å regne med at det er en prinsipielt viktig forskjell på det at en celle i paradigmet av en eller annen grunn er 'lukket', slik at paradigmet er defekt, og at cellen i prinsippet kan fylles, men i praksis sjelden blir det. Så da blir et spørsmål hva skandinaviske grammatikere regner som utelukket, og vi konsentrerer oss her om adjektivene.

I svensk grammatisk tradisjon er det vanlig å anta at adjektivet *lat* har et defekt paradigme. En kjent artikkel heter faktisk «Varför barnet inte kan vara latt» (Pettersson 1990), og Löwenadler (2010) behandler slike restriksjoner på produktivitet på mange svenske adjektiver (ikke bare *lat*) utførlig i et OT-inspirert perspektiv.

Svenska akademien grammatik bind 2 (Teleman et al. 1999, heretter SAG), s. 214 skiller mellom «Adjektiv utan obestämd form neutrum singularis», som er omtalt i § 56, og «Oböjliga adjektiv», som altså har ei nøytrumsform som er identisk med felleskjønnsforma, og er omtalt i § 57. Om adjektiver uten nøytrumsform heter det som følger (SAG, bind 2, s. 214):

Av vissa adjektiv bildas inte eller bara sällan neutrumformer. Detta gäller särskilt följande typer av adjektiv:

a) Flerstaviga adjektiv med slutbetoning och stamslut på lång vokal plus [d]: *timid, stupid, morbid, perfid, hybrid, rigid*. Undantag är *solid*, som har neutrumformen *solitt* [...] Någon gång kan en sådan neutrumform uppträda vid något av de andra adjektiven [...] men i allmänhet uppfattas den inte som språkriktig...

b) Adjektiven *rädd* och *fadd*. Någon gång förekommer neutrumformer på [-t] [...]

c) Tre enstaviga adjektiv som slutar på -t, nämligen *lat, flat* och det obscena *kåt*, samt tre enstaviga adjektiv som slutar på -d, nämligen *pryd, snöd* och *vred*. Vid de tre som slutar på -t är neutrumformen helt omöjlig [...] Vid dem som slutar på -d torde somliga språkbrukare marginellt kunna tänka sig neutrumform

d) Flerstaviga adjektiv (med slutbetoning) som slutar på lång vokal, t.ex. [...] *disträ, jalu*. Marginellt kan dessa adjektiv ansluta sig till de oböjliga adjektiven och uppträda i oböjd form [...] Inte heller

kry torde kunna stå i neutrum. Benägenheten att acceptera oböjd form som neutrumform varierar mellan olika språkbrukare och för olika adjektiv.

Et slående trekk ved dette tekstutdraget er ordlegginga «inte eller bara sällan». Ut fra ideen om at noe er enten mulig eller umulig, kan vi si at SAG iallfall iblant plasserer seg trygt i midten.

Vi har ikke funnet noen norsk grammatikk som er like utførlige som SAG med hensyn til adjektiver som ikke kan forekomme i nøytrum, og som altså skulle være defekte med hensyn til nøytrum. Norsk referansegrammatikk (Faarlund et al. 1997, heretter NRG) har for eksempel ikke noen liste som svarer til denne. De opererer rett nok med ubøyelige adjektiver, men ikke med adjektiver som er defekte på dette punktet.

Ubøyelighet er i utgangspunktet noe annet enn defektivitet. Et defekt leksem skal etter vanlig definisjon mangle noe; det skal være tomme «celler» i paradigmet, slik det for eksempel kan være for flertall av *ull* eller entall av *opptøyer*, for mange av oss. Et ubøyelig adjektiv har alle cellene fylt opp, men alle «fangene» ser like ut.

Noen ubøyelige adjektiver er åpenbart ikke defekte; et eksempel kan være *bra*, som kan brukes både framfor nøytrumsord og ord i flertall. Ved en del andre ubøyelige adjektiver er det likevel større usikkerhet. Albright (2003, 2009) antyder at usikkerhet om en prosess gjelder, diakront sett kan gi opphav til genuin defektivitet, og Sims-Williams & Enger (i kjømda) mener dette kanskje kan gjelde også for en del av de norske adjektivene vi ser på her. Det er for eksempel ganske sjelden adjektivet *lat* blir kombinert med et nøytrumsord (ettersom de fleste substantiver som betegner folk, ikke er nøytrer), og en kan bli usikker på det en sjelden hører.

Det kan altså være en viss sammenheng mellom defektivitet og ubøyelighet, og da er det ikke så urimelig at en iblant kan komme litt i tvil om det er det ene eller andre som er ment i den norske litteraturen. Dette viser seg ikke minst i en del ordbøker, som har en tendens til å insistere på at alle celler for et adjektiv må være fylt. Da fylles de cellene der noen ville se defektivitet, opp av former som ser ut som grunnforma, litt som i SAGs punkt d) i sitatet ovafor. (*Et gøy barn skal for eksempel være greit, ifølge Bokmålsordboka*).

Om norske grammatikker ikke er like utførlige som SAG, gir de likevel en del opplysninger om ubøyelighet og defektivitet. Næs (1972: 219, 220) skriver at «[bøyning] med bare to former (uten -t i n. sg.) har [...] Noen enkelte ord: kåt, lat, glad, [...], redd, lærd, solid, absurd, fremmed» og han nevner også «Adj. uten bøyning: [...] Noen enkelte ord: bra, tro, slu, kry, edru, sanndru». Om nasjonalitetsadjektiver som *fransk, engelsk*, sier Aasen (1965: 159) at «man dog helst undgaar

at bruke dem i Intetkjøn». Enger (1993: 51) skriver følgende:

Nå er det et spørsmål i hvilken grad adjektiver som *glad* i det hele tatt forekommer i nøytrum; jeg kjenner iallfall et visst ubehag ved konstruksjoner som *et glad barn*. Det fins flere adjektiver som i praksis ser ut til å ha defekte paradigmer [...] Men dette problemet skal vi [...] se bort fra i denne artikkelen.

Johansson & Torkildsen (2005) skriver at adjektiver som *lat* er sterkt markert som felleskjønn, både fonologisk og semantisk, og den semantiske grunnen ser de i at disse adjektivene er «adjektiv för känslor och tankeprocesser». Indre, ofte skjulte tilstander gjør, mener de, nøytrum av visse adjektiver (som *lat*, *redd*, *glad*) mindre akseptable. I undersøkelsen som Johansson & Torkildsen (2005) utførte, brukte de svensktalende forsøkspersonene signifikant lengre tid på å akseptere at former som *ett latt barn* fins, sammenlikna med *ett fint barn*. For norsk blei *et lat barn* og *et kry barn* vurdert (og akseptert) langsommere enn *et latt barn*. De blei altså akseptert av mange, men under tvil. *Et latt barn* blei ikke akseptert av majoriteten, men det var betydelig individuell variasjon.

Sjøl om NRG ikke regner med noen defekte adjektiver mht. genuskongruens, så gjør de det når det gjelder attributiv/predikativ (s. 393):

enkelte adjektiver står helst ikke som foranstilt adledd:

tilstanden var ille	?en ille tilstand
selskapet var gøy	?et gøy(t) selskap
dei vart kvitt han	*ein kvitt mann
huset er verdt ein million	*eit verdt hus

Det fins også adjektiver som helst ikke står predikativt. Det gjelder bl.a. epistemiske adjektiver [...] og adjektiver i partitiv bruk [...]:

eventuell konkurs	*konkursen er eventuell
forrige søker	*søkeren var førre
Østre Toten	*Toten er østre

Vi merker oss ordlegginga med «helst ikke», som kan minne om SAGs formulering ovafor – og om Aasens «dog helst ikke» og Engers «et visst ubehag». Det er verdt å merke seg at NRG faktisk stjernemerker noen nøytrumsformer og setter spørretegn framfor andre – i samme avsnittet, innledet av «helst ikke». Det kan

tolkes som at grensa mellom «absolutt umulig» og «bare litt uvanlig» er vanskelig å trekke her, og det støtter vel våre antakelser i 2.1.

Flere hint om defektive adjektiver finner vi hos Beito (1986: 216), som skriver om «fåforma adjektiv» at «[somme] adjektiv vert mest berre nytta i upersonlege ordlag», og nevner som eksempel (*det var*) *farsynt, kveldvart, ufredt*.

Også ved gradbøying har det vært bemerket at det er «ofte vanskelig å vite om et adjektiv kan gradbøyes eller ikke, og om det i så fall skal få morfologisk eller perifrastisk gradbøying» (Fjeld & Vindenes 2013, se også Fjeld 1995 og 1998, og Spilling 2012, Spilling & Haugen 2013).

Dette åpner for et interessant spørsmål, i tråd med diskusjonen om konvensjonalitet versus grammatikalitet: Er defektivitet en absolutt egenskap i praksis? Hvordan ser det ut i et korpus – er det umulige mulig? Og omvendt: Er alt som er mulig, like mulig, eller kan det være slik at «alle dyr er mulige, men noen er muligere enn andre»?

[3] HVA SIER EMPIRIEN?

[3.1] Metode

For å belyse spørsmålet om adjektiver har defekte paradigmer, og om defektivitet framstår som en absolutt egenskap, drøfter vi eksempler og frekvenser fra Leksikografisk bokmålskorpus (LBK).

Vi ser først på et syntaktisk mønster, nemlig begrensning til enten attributiv eller predikativ bruk (jf. avsnitt 2.2). For å finne relevante treff har vi tatt for oss adjektivene som er nevnt i NRG, og søkt på henholdsvis «artikkel + ADJ + substantiv» (for adjektiver som skulle være begrensa til predikativ: *ille, gøy, kvitt* og *verdt*), og «være/bli (lemma) + ADJ + sluttegn» (for adjektiver som skulle være begrensa til attributiv: *eventuell, forrige*). I tillegg har vi gjort ‘omvendte’ søk for å sammenlikne frekvenser, f.eks. sammenlikning av predikativt *ille* med attributivt *ille*.

Det andre mønsteret vi undersøker, er de angivelig defekte bøyingsparadigmene for adjektiver, nærmere bestemt manglende nøytrumsform. Innafor denne kategorien ser vi både på en del fonologisk sett like adjektiver som kanskje mangler nøytrumsform, og på noen som av andre grunner ikke skal forekomme i nøytrum. For å finne relevante treff har vi søkt på ubestemt artikkel «et»/«en»/«ei» og det aktuelle adjektivet, med mulighet for inntil to tilleggsord mellom. Vi har også søkt på den tenkte nøytrumsforma for det aktuelle adjektivet (som *gladt, latt* og *rutt*). Vi har manuelt luka ut irrelevante treff, som «et ille valgt eksempel», hvor *ille* fungerer som adverb, og «gjøre en ille til mote», hvor *en* ikke er artikkel, men pronomen.

[3.2] *Adjektiver som skulle være begrensa til enten attributiv eller predikativ**Ille*

Adjektivet *ille* er et av adjektivene NRG regner som defektivt med hensyn til attributiv posisjon. Søkestrengen «et ille» får 4 treff i LBK, men bare to av disse er attributive og relevante for oss:

- (1) For mange barn er lutefisk et ille barndomsminne (LBK, SA11MH0603.43)
- (2) et ille eksempel (LBK, SA11Ro1235.69)

LBK gir også 10 treff på «en ille» (men ingen på «ei ille»), og kun tre av dem er relevante. Alle tre er fra samme tekst, og har den samme oppbygginga med det samme substantivet:

- (3) æ hadde en ille oppvekst (LBK, SK01ArIn01.5573)

Et enkelt søk på *ille* i predikativ posisjon gir 247 relevante treff, så de tre eksemplene på attributiv posisjon er ikke overveldende mange, men nok til å vise at det ikke er *umulig* for adjektivet *ille* å forekomme i dette mønsteret, iallfall ikke for alle brukere av norsk. Sjøl om *ille* forekommer veldig mye oftere som predikativ, står det som regel til pronomenet *det*, som i «Det er ille når plantene begynner å brekke» (LBK, TV03Bo1015.311). Hele 145 av 247 treff på predikativt *ille* har *det* som subjekt. Med andre ord inngår *ille* svært ofte i dette nærmest leksikaliserte uttrykket, og det virker ikke spesielt vanlig som modifierende ledd til substantiver verken attributivt (*en ille oppvekst*) eller predikativt (*oppveksten var ille*).²

Gøy

Adjektivet *gøy* er fonologisk sett likt adjektivet *drøy*, og en skulle kanskje forvente at de oppførte seg likt med hensyn til syntaktisk posisjon og bøyning, men slik er det ikke. Søk på «et gøy» og «et gøyt» får ingen treff i LBK, men her kommer også den problematiske – og potensielt ‘ikke-eksisterende’ – nøytrumsforma inn. Likevel er det mulig å finne eksempler på «gøyt», men da som predikativ (seks treff). «Ei gøy» får ingen treff, men «en gøy» får tre treff:

- (4) det er en gøy bok (LBK, SK01KrBe01.2223)
- (5) Det var en gøy samling av mennesker (LBK, UN00Ungd01.29994)

[2] Tradisjonelt er jo *ille* regnet som adverb, ikke adjektiv. Vi følger NRG her, for fullstendighetens skyld. Et mer semantisk argument for den tradisjonelle adverbklassifiseringa er likevel at pronomenet i *Det var ille* i regelen ikke viser til entiteter, men til prosesser i vid forstand (altså ikke for eksempel *Det bordet var ille*, men snarere *Det var ille at Trump ble valgt*).

- (6) Jeg kan en gøy en (LBK, TV03BB1005.332)

Eksempelene over er kanskje marginale, men mulige.

Kvitt og verdt

Det fins ingen forekomster av adjektivene *kvitt* og *verdt* i attributiv og foranstilt posisjon i LBK. Disse adjektivene tar obligatorisk nominalfrase som utfylling: *kvitt problemet*, *verdt mange penger* (se NRG: 403), som gjør at de vanskeligere kan stå foranstilt. Derimot er det ikke noe uvanlig at disse adjektivene forekommer attributivt og etterstilt: *Et friskt pust verdt sin vekt i gull*.

Epistemiske adjektiver

Ifølge NRG står epistemiske adjektiver «helst ikke» predikativt. Eksempler på slike adjektiver er *sann*, *virkelig* og *reell*, og disse er nok for de fleste uproblematisk i predikativ posisjon – men betydninga blir da en annen (jf. f.eks. *en sann prøvelse* med *historia er sann*). Vi har ikke klart å få relevante treff på epistemiske adjektiver i predikativ posisjon, som f.eks. «... er eventuell» eller «... er potensiell» i LBK. Dette har med semantiske begrensninger å gjøre: En del adjektiver får klassifiserende betydning i attributiv posisjon, men ikke i predikativ (se Haugen 2013, kap. 5).

NRG bruker som nevnt i avsnitt 2.2 eksempelet *en eventuell konkurs* vs. **konkursen er eventuell*. Den tenkte ytringa **konkursen er eventuell* fungerer dårlig fordi *eventuell* står i predikativ posisjon, men det kan også tenkes at den bestemte forma av substantivet, sammen med et epistemisk adjektiv, gjør at den oppfattes enda mer marginal. Et eksempel som *?en konkurs (som) er eventuell* høres heller ikke bra ut, men er kanskje noe bedre enn varianten med bestemt form. Det samme gjelder eksempler som *en mulig løsning* og *løsningen er mulig*. Dersom vi konstruerer et motstykke med predikativ, og beholder den ubestemte formen, blir ikke resultatet så dårlig som med bestemt form: *en løsning som er mulig, er* Et utvida søk etter eksempler på epistemiske adjektiver i predikativ posisjon utafør LBK ga oss følgende resultat:

- (7) ikke se bort ifra at han er potensiell som glassknuser (vgd.no)
 (8) Lokalitet er potensiell som restaurerings-biotop for gammel granskog i området (rapport på follolandbruk.no)

Eksempelene over viser at *potensiell* blir brukt i predikativ posisjon, sjøl om det fortsatt må regnes som marginalt.

[3.3] Adjektiver som har fonologisk motivasjon for avvik mht. nøytrumsbruk

Enstava adjektiver som ender på lang a

Denne gruppa adjektiver har oftest ikke noen egen nøytrumsform på *-t*. Spørsmålet er om denne begrensninga gjør nøytrumsbruk umulig. Korpussøk i LBK gir 208 treff på «et bra» (mot ca. 702 «en bra»), 5 treff på «et glad» (mot ca. 87 «en glad»), og 2 treff på «et sta» (mot 22 «en sta»). Skilnaden mellom *bra* på den ene sida, og *glad* og *sta* på den andre, høver jo godt med ideen om at animathet (og «indre egenskaper», jf. avsnitt 2.2) er relevant for frekvensfordelinga mellom nøytrum og utrum, men *bra* er uansett mye mer frekvent enn de to andre. Eksempler på *sta* og *glad* med nøytrum er:

- (9) med et glad og rolig sinn (LBK, SA01MoTo01.6038)
- (10) som en indisk tempeldanserinne nylig sa i et glad utbrudd (LBK, SA04LaLR01.584)
- (11) Vi er et sta og et hardt folk (LBK, TV02UM9401.5848)

En sammenlikning av adjektivet *glad* med det semantisk relativt like *blid* viser at fordelinga nøytrum – utrum er annerledes når de fonologiske begrensningene ikke er til stede: For *glad* var den 5 mot 87, mens for *blid* er den 23 mot 100. Kanskje påvirker likevel semantikken også frekvensfordelinga her til en viss grad (jf. Johansson & Torkildsen 2005 og avsnitt 2.2), for *glad* brukes gjerne om en indre følelse (*en glad forsker*), mens *blid* brukes om et ytre uttrykk (*et blidt åsyn*). Flesteparten av eksemplene på «et blidt» i LBK gjenspeiler dette: «et blidt oppsyn», «et blidt ytre», «et blidt smil», osv. Videre kan en forsker være både glad og snill, mens et forslag bare kan være snilt, ikke glad.

Hvis vi sammenlikner det ‘vanlige’ adjektivet *trassig* med det semantisk sett ganske like *sta*, ser vi at det er en forskjell i fordelinga av utrum og nøytrum også her: «En trassig» gir 39 treff, og «et trassig» gir 26 treff, mens «en sta» som nevnt gir 22 treff, og «et sta» 2 treff i LBK. Her ser vi altså en tydelig skeivfordeling: For *trassig* er fordelinga hankjønn mot intetkjønn 3 mot 2, mens for *sta* er den 11 mot 1. Det tyder på at fonologisk motivasjon virker inn, men ikke deterministisk.

Her må termen «fonologisk motivasjon» presiseres. Det hadde ikke vært vanskelig å uttale ei adjektivform *statt*, jamfør det homonyme stedsnavnet *Stadt*. For den som er usikker på nøytrum av *ru* (se nedafor), er det neppe fonotaksen som legger hindringer i vegen; heldigvis kan vi uttale navnet *Ruth*. Poenget er at det er en tendens i norsk morfologi til at enstava adjektiver som ender på trykksterk vokal, ikke så gjerne får /t/ lagt til i nøytrum. Denne tendensen kan sammenliknes med tendensen til at adjektiver som brukes om høyere animater, ikke så gjerne får /t/ lagt til i nøytrum. Denne sistnevnte tendensen gir god mening,

fordi substantiver som betegner høyere animater, sjelden er nøytrere. Den førstnevnte tendensen gir derimot knapt noen mening, fonologisk sett, men for morfologien spiller det liten rolle at den ene tendensen er mye mindre velmotivert enn den andre; den førstnevnte morfologiske tendensen tar hensyn til fonologiske egenskaper, den sistnevnte til semantiske – og det er det.³

Enstava adjektiver som ender på annen lang vokal

Ei annen gruppe adjektiver der vi kan tale om «fonologisk motivasjon», nettopp i denne betydningen, for at -t ikke blir lagt til, er enstava adjektiver på -u og -y, som *sky*, *kry*, *slu* og *ru*. I LBK fikk vi ingen treff på «et kry», men til gjengjeld var det kun 3 relevante treff på «en kry»: «en slags kry spankulering», «en kry hane» og «en kry mann». Dette adjektivet er altså ikke så frekvent i utgangspunktet.⁴ Adjektivet *sky* er nok mer vanlig, og frekvensfordelinga ser slik ut: 10 «et sky» mot 25 «en sky» (hvor «sky» er markert som adjektiv).

(12) med et sky blikk mot naboene (LBK, SK01StGu02.3807)

(13) en tilsynelatende sky mann (LBK, SK01HaEs02.3218)

Med andre ord er det langt fra umulig for *sky* å brukes med nøytrum, men forma *skytt* har vi ingen eksempler på.

Adjektivet *slu* er heller ikke fryktelig frekvent i attributiv posisjon i LBK, og fordelinga mellom nøytrum og utrum ser slik ut: «et slu» gir 4 treff, mot 55 treff på «en slu». For *ru* er fordelinga nokså lik: 1 «et ru» mot 37 «en ru».

(14) Powers sendte meg enda et slu smil (LBK, SK01HoAn01.1609)

(15) en liten slu kontorstrateg (LBK, SK04LoOi02.754)

(16) Kroppen er som et ru sandpapir (LBK, SK01AgSu01.2948)

(17) Den første akkorden har en ru overflate (LBK, AV03Un0203.157)

Det som derimot er verre å finne eksempler på, er tenkte nøytrumsformer som *rutt* eller *slutt* (eller *skytt*, *krytt*, *statt*, *bratt*, *gladt*). Fjeld (2017) skriver i *Skriv godt og riktig på jobben* at om en skal bruke adjektiver i denne kategorien attributivt, så bør det hete «et bra intervju» og «et slu dyr», ikke «et slutt dyr». Når Ruth Fjeld tar opp dette spørsmålet i ei språkkriktighetshåndbok, er det rimelig å anta at dette reflekterer at språkbrukerne kan være usikre på hvordan nøytrum faktisk skal dannes. Og likevel har vi sett at nøytrumsbruk ikke er helt umulig eller

[3] Fordi termen 'motivasjon' kan antyde funksjonalitet, hadde en annen term kanskje vært mer tjenlig, men vi holder oss her til nokså vanlig terminologi.

[4] Et søk i N-gram-tjenesten til Nasjonalbiblioteket (2015) viser at populariteten til *kry* var på topp i 1919, og stort sett har vært dalende siden den gang.

helt blokkert. Det tyder igjen på at fonologisk motivasjon virker inn, men ikke deterministisk.

Andre enstava adjektiver med lang rotvokal

Enkelte enstava adjektiver med lang rotvokal mangler tilsynelatende nøytrumsform, f.eks. *lat* og *kåt*. Det sistnevnte adjektivet er ikke spesielt frekvent i LBK, og fordelinga er 0 treff på «et kåt» mot 19 treff på «en kåt». Dette kan nok være både semantisk og fonologisk motivert. Om vi beveger oss ut av LBK for å leite videre etter nøytrumskontekster, er det ikke vanskelig å finne eksempler som følgende:

- (18) «Innovasjonsindeksen» er et kåt frieri til et utvalg av de største bedriftene. (shifter.no)

Adjektivet *lat* er mer frekvent, men hva sier LBK om genusfordelinga? «Et lat» gir ikke mer enn 1 treff, mens «en lat» gir 40.

- (19) fordi jeg selv er et lat og distre menneske (LBK, UN04USN01.45131)

Om vi sammenlikner *lat* med det liknende adjektivet *doven*, ser vi en tydelig skeivfordeling: Mens fordelinga felleskjønn mot intetkjønn for *lat* er 40 mot 1, er den cirka 3 mot 1 for *doven* (52 «en doven» og 17 «et dovent»). Igjen kan vi konstatere at fonologien påvirker genusfrekvensen, men heller ikke i denne kategorien virker den deterministisk inn.

Genusfrekvens for adjektiver med normal bøyning

Vi har i dette avsnittet sett på adjektiver med angivelig manglende eller svært marginal nøytrumsform. For å få et anslag på hvor frekvente nøytrumsformer av adjektiver er generelt, har vi gjort en opptelling av bøyingsformer i LBK for noen adjektiver med 'normalt' bøyingsmønster:

adjektiv	nøytrum	utrum
flat	458 (30%)	1093 (70%)
stolt	116 (9%)	1206 (91%)
fin	725 (23%)	2488 (77%)
snill	22 (8%)	251 (92%)
høy	1010 (37%)	1740 (63%)

TABELL 1: Fordeling av genusformer for noen adjektiver med 'normalt' bøyingsparadigme (attributiv posisjon).

Som vi ser i tabellen, er ikke nøytrumsformer veldig frekvente i utgangspunktet.

Når det aktuelle adjektivet attpåtil uttrykker en egenskap som er en følelse eller indre egenskap (som *snill* og *stolt* – men ikke *høy*), er det ikke ofte det kongruerer med nøytrumsord. Som nevnt i 2.2 kan slikt føre til usikkerhet, som igjen i ytterste konsekvens kan føre til defektivitet.

[4] OPPSUMMERING

Leksikografisk bokmålskorpus viser at det umulige i en del tilfeller er mulig, men at det kanskje ikke er så frekvent. I en del tilfeller kan det se ut som semantisk og fonologisk informasjon «konspirerer» mot nøytrumsformer. For adjektivene *glad*, *sta*, *gra*, *kry*, gjelder det for eksempel at de ikke bare har vokaler som skulle tilsi ingen *t*, men også at de har semantikk som skulle tale mot at nøytrumsforma fins særlig ofte. Når det gjelder begrensning av adjektiver til enten predikativ eller attributiv posisjon, viser det seg at det også her ofte er snakk om uvanlige, men ikke umulige mønstre. Adjektiv som *ille* og *gøy* kan for eksempel ikke sies å være helt utelukka fra attributiv bruk, sjøl om det er lavfrekvent.

Det kan altså se ut som det er mer gagnlig å se på motsetningen mellom regelrette og defekte adjektiver som graduell snarere enn absolutt. Det utelukker ikke at enkelte former faktisk er absolutt utelukket, men det gjør det enklere å forholde seg til de øvrige.

Bruksbaserte teorier om grammatikk legger vekt på gradvishet både i synkron og diakron språklig variasjon (se f.eks. Traugott & Trousdale 2010). Termen *gradvishet* refererer blant annet til de semantiske og morfosyntaktiske kopleingene mellom ulike grammatiske konstruksjoner (f.eks. likheten mellom adjektivet *god* og andre adjektiv *fin*, *gul*, *rar*, som kan føre til den analogiske nydanninga *godere*). Denne sida ved begrepet ‘gradvishet’ kan også knyttes til frekvens: Grammatiske mønstre har ulik typefrekvens og ulik bruksfrekvens, som kan endre seg over tid. Om språkbrukeren plukker opp signaler om fonologisk motivasjon for et mønster (f.eks. at kortstava adjektiver med lang rotvokal ikke skal ha egen nøytrumsform), vil de forsøke å følge den konvensjonen (det føles rart eller umulig for mange å si *et glad barn*). Samtidig har disse adjektivene flere likheter og kopleinger til andre adjektiv som ofte forekommer i nøytrumsbruk, og disse likhetene åpner opp for ny bruk basert på analogi.

Grammatiske mønstre som er på randen, eller som ikke passer helt inn i en bestemt kategori, er ofte på randen nettopp på grunn av den lave bruksfrekvensen. Eventuell økning i bruksfrekvensen til slike angivelig umulige mønstre avhenger av hvordan språkbrukerne tolker de semantiske og fonologiske motivasjonene bak begrensningene. Korpusbaserte metoder er nyttige for å peke på slike frekvensforskjeller som kan si noe om hvor sterke slike motivasjoner er. For *kvitt* og *verd*t opplever språkbrukerne kanskje en sterkere begrensning på

attributiv plassering enn de gjør for *gøy* og *ille*, på grunn av den obligatoriske nominale utfyllinga. Umulige mønstre er til sjuende og sist konvensjoner, og konvensjoner kan brytes om ikke motivasjonen for å holde på dem er høy nok.

REFERANSER

- Albright, A. 2003. A quantitative study of Spanish paradigm gaps. I G. Garding & M. Tsujimura (red.), *WCCFL 22 Proceedings*. Somerville, MA: Cascadilla Press, 1–14.
- Albright, A. 2009. Lexical and morphological conditioning of paradigm gaps. I C. Rice (red.), *When nothing wins: Modeling ungrammaticality in OT*. Sheffield: Equinox Publishing, 117–164.
- Beito, O.T. 1986. *Nynorsk grammatikk*. 2. utg. Oslo: Samlaget.
- Enger, H.-O. & K. Kristoffersen. 2000. *Innføring i norsk grammatikk*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Enger, H.-O. 1993. Noen adjektiver i nøytrum. *Norskraft* 78, 50 – 61.
- Dąbrowska, E. 2012. Different speakers, different grammars: Individual differences in native language attainment. I *Linguistic Approaches to Bilingualism* 2:3, 219–253.
- Fjeld, R. V. 1995. Noen vanskelige adjektiver i leksikografisk perspektiv. I *Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, Reykjavík 7.-10. juni 1995*. Nordiske Studier i Leksikografi 3, 149–157.
- Fjeld, R. V. 1998. *Rimelig ut fra sakens art. Om tolkning av ubestemte adjektiv i regelgivende språk*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo.
- Fjeld, R. V. 2001. Interpretation of Indefinite Adjectives in Legislative Language. I Mayer, F. (red.), *Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millennium*. Tübingen: Narr, 643–650.
- Fjeld, R. V. 2005. The Lexical Semantics of Vague Adjectives in Normative Texts. I Bhatia, V., J. Engberg, M. Gotti & D. Heller (red.), *Vagueness in Normative Texts*. Bern: Peter Lang, 157–172.
- Fjeld, R. V. 2017. *Skriv godt og riktig på jobben*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fjeld, R. V. & U. Vindenes. 2013. *Vanskelig – vanskeligere – vanskeligst? Om gradbøying som leksikografisk informasjonstype*. Møte om norsk språk 15, Oslo.

- Faarlund, J. T., K. I. Vannebo & S. Lie. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugen, T. A. 2013. *Polyvalent Adjectives in Norwegian: Aspects of their Semantics and Complementation Patterns*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo.
- Johansson, C. & J. Torkildsen. 2005. Reaktionstider för genuskongruens: hur processeras genus? I S. Lie, G. Nedrelied & H. Omdal (red.), *MONS 10: utvalde artiklar frå det tiande Møte om norsk språk i Kristiansand 2003*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 157–166.
- Knudsen, R. L. & R. V. Fjeld. 2013. LBK2013: A Balanced, Annotated National Corpus for Norwegian Bokmål. I *Proceedings of the workshop on lexical semantic resources for NLP at NODALIDA 2013*. NEALT Proceedings Series 19 / Linköping Electronic Conference Proceedings 88, 12–20.
- LBK = *Leksikografisk bokmålskorpus*. <https://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/prosjekter/lbk/>
- Nasjonalbiblioteket. 2015. NB N-gram. http://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram_1/
- Löwenadler, J. 2010. Restrictions on productivity: defectiveness in Swedish adjective paradigms. I *Morphology* 20(1), 71–107.
- NRG = Faarlund et al. 1997
- Næs, O. 1972. *Norsk grammatikk. Elementære strukturer og syntaks*. 3. utgave. Oslo: Fabritius Forlag.
- Petterson, T. 1990. Varför barnet inte kan vara latt. I Andersson, E. & M. Sundman, *Svenskans beskrivning 17*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 293–302.
- SAG = Teleman et al. 1999
- Sampson, G. 2017. *The Linguistics Delusion*. Sheffield: Equinox Publishing.
- Sims-Williams, H. & H.-O. Enger (i kjømda). The loss of inflection as grammar complication. *Diachronica*.
- Spilling, E. F. 2012. Gradbøying i norsk: en korpusbasert undersøkelse av talespråk. MA-avhandling, UiO.
- Spilling, E. F. & T. A. Haugen. 2013. Gradbøying i norsk: En bruksbasert tilnærming. I *Maal og Minne*, 105(2), 1–40.

- Svanlund, J. 2004. Varför är sex så knepigt? I U. Hellsten & C. Grünbaum (red.), *Språkets vård och värden – en festskrift till Catharina Grünbaum*. Stockholm: Norstedts Ordbok, 134–145.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Svenska Akademien.
- Traugott, E.C. & G. Trousdale. 2010. Gradience, gradualness and grammaticalization: How do they intersect? I E.C. Traugott & G. Trousdale (red.), *Gradience, gradualness and grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins, 19–44.
- Aasen, I. 1965 [1864]. *Norsk Grammatik*. Oslo: Universitetsforlaget.

KONTAKT

Urd Vindenes

Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Sørøst-Norge

urd.vindenes@usn.no

Hans-Olav Enger

Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet , Universitetet i Oslo

h.o.enger@iln.uio.no

